

Лекції з курсу «Соціологія національної безпеки»

Лекція 3. Національна безпека в системі соціальних зв'язків

План

1. Сутність феномена національна безпека.
2. Національна безпека як характеристика розвитку соціуму і держав.
3. Види національної безпеки.

Література:

1. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол. : В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянчук та ін. / за заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с

1. Сутність феномена національна безпека

У процесі досліджень сформувалися *два принципових підходи* щодо з'ясування сутності національної безпеки. Згідно з першим підходом вона розглядається (*ідентифікується*) в *контексті національних інтересів* (С. Браун, Б. Броді, У. Липман, М. Каплан, Дж. Коллінз, Г. Моргентау, С. Хоффман та ін.), а згідно з другим – у *контексті базисних цінностей суспільства* (А. Уолферс, К. Норр, Ф. Трегер, Д. Кауфман, А. Архарія та ін.). Але в межах обох підходів виникає ключова проблема – необхідність *визначення множини національних інтересів, або множини національних цінностей*. Вона може бути зведена до тріади запитань: *національні цінності (інтереси) – які, кого, за рахунок кого (чого) їх захищати (реалізовувати)?*

Однозначно відповісти на ці запитання важко. Коли поняття «національна безпека» увійшло в політичний лексикон на Заході, воно вживалося передусім як *синонім обороноздатності держави* і фактично до середини 80-х р. XX ст. під цим поняттям на Сході та Заході розуміли *воєнну та політичну безпеку*. Але на початку 90-х р. у теоретичних дослідженнях поняття «національна безпека» й проблему її забезпечення все більше починають розглядають під різними кутами зору.

Сьогодні як на Сході, так і на Заході певною мірою сформувалося загальне розуміння базових категорій, які використовуються в процесі *дослідження проблеми забезпечення безпеки життєдіяльності суспільства та держави*. Це сприяє розробці досить структурованих, з відносно чітким понятійним апаратом

керівних документів з питань забезпечення національної безпеки. Але до цього часу у дослідників відсутня єдина думки стосовного того, що доцільно розуміти під поняттям «національна безпека» – *стан* чи *категорію, яка характеризує стан*.

На думку колишнього міністра оборони США **Г. Брауна**, *національна безпека* – здатність зберігати територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони.

Дослідники *Європейського Центру з вивчення питань безпеки ім. Дж. К.Маршалла* (Німеччина) вважають, що поняття *національна безпека* включає як поняття *національної оборони*, так і *відносини країни з іноземними державами*, зокрема умови, що створюються воєнною перевагою держави над іншою країною, сприятливою позицією в міжнародних відносинах або рівнем обороноздатності, що дає можливість успішно відбивати ворожі та підіривні дії як в середині країни, так і зовні з допомогою несекретних і секретних засобів.

Вітчизняні дослідники схильні вважати, що *національна безпека* – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави.

Закон «Про національну безпеку», підписаний у 1947 р. Президентом США **Г. Труменом**, визначив *національну безпеку* як інтеграцію питань внутрішньої, зовнішньої та воєнної політики в інтересах вироблення урівноваженого підходу до вирішення проблеми використання США різних засобів – воєнних і невоєнних у своїй зовнішній політиці для забезпечення власної безпеки. Отже, акцент у цьому визначенні ставиться на заходах США у зовнішній сфері.

Згідно із *Законом України «Про основи національної безпеки України»* під поняттям «*національна безпека*» розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Зауважимо, вказане

визначення відрізняється від наведеного у нині скасованій Концепції національної безпеки, де під вказаним поняттям розумівся стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

2. Національна безпека як характеристика розвитку соціуму і держави

Національна безпека розглядається як системна характеристика розвитку людини, суспільства, держави. Національна безпека – досить складне соціально-політичне явище, яке відображає наслідки багатогранної життєдіяльності, накопичений історичний досвід, уподобання і культуру кожної людини (індивіда), суспільства, держави, земної цивілізації загалом. Тому це поняття тісно пов'язане з усіма проявами взаємодії в системі «природа – людина – суспільство».

Аналіз феноменів «безпека», «небезпека», поняття «національні інтереси» в контексті відображення ними мети та характеристики розвитку соціальних систем дає підстави стверджувати про три взаємозалежні рівні (складові) національної безпеки: *безпека людини* (громадянина), *безпека суспільства* та *безпека держави*.

Діалектична єдність цих складових зумовлена нерозривністю процесу функціонування та розвитку людини, суспільства, держави в просторі та в часі. Так *безпека людини (громадянина)* розглядається як захищеність її життєво важливих інтересів, за якої забезпечуються її всебічний розвиток та самореалізація. *Безпека суспільства* передбачає захищеність життєво важливих інтересів соціальних груп і суспільства в цілому, за якої забезпечуються їх всебічний прогресивний розвиток. *Безпека держави* – це захищеність її конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Принциповим є те, що вказані *складові «національної безпеки» є величинами змінними. Конкретний рівень (ступінь, міра) безпеки людини (громадянина)* залежить від багатьох чинників зокрема, політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, від якості результатів розв'язання проблеми щодо прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз людині (громадянину), пов'язаним з її прогресивним розвитком та самореалізацією в політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах.

Рівень (ступінь, міра) безпеки суспільства залежить від політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, розвитку духовно-культурного потенціалу суспільства, сукупності умов, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх суспільних груп населення та протистояти діям, що призводять до розколу суспільства, і, як і безпека людини, – від результатів розв’язання проблеми щодо прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз прогресивному розвитку суспільства у різних сферах його життєдіяльності.

Отже, ***національна безпека також є змінною величиною***. За своєю суттю це ***інтегральна багатокомпонентна оцінка наявного (бажаного, прогнозованого) рівня (ступеня) захищеності життєво важливих національних інтересів та умов їх реалізації***, зокрема, стану соціально-економічної системи, соціальних і політичних інститутів у країні, спроможності національних збройних сил протистояти загрозам територіальній цілісності та незалежності держави тощо. ***Поточна оцінка рівня національної безпеки*** завжди розміщується на інтервалі від абсолютної безпеки (ідеальний стан), коли події, явища, процеси, які породжують небезпеки реалізації національних інтересів, повністю відсутні, до абсолютної небезпеки, коли сукупний вплив указаних небезпек вносить до порядку денного питання про можливість існування соціальної системи (держави), наприклад, питання про реальну загрозу її розпаду, насильницьку зміну конституційного устрою тощо.

Отже, ***національна безпека*** є системною кількісно-якісною характеристикою розвитку соціальної системи, як об’єкта реальної дійсності. Національна безпека є не тільки оцінкою певної захищеності вказаної системи від потенційних і реальних загроз. Вона відображає результати впливу тенденцій змін та умов життєдіяльності соціуму, його інститутів, які визначаються відповідними настановами (політичними, правовими), за яких забезпечується збереження якісної визначеності соціальної системи, формується під впливом багатьох факторів, які можуть мати економічне, політичне, воєнне, природне, техногенне чи інше походження.

3. Види національної безпеки.

В основу взаємодії між суб’єктами національної, регіональної та міжнародної безпеки лежать певні підходи щодо реалізації їх інтересів. Різні погляди на можливі

шляхи, засоби, способи, механізми реалізації інтересів породжують суперечності між вказаними суб'єктами, які ними часто ідентифікуються як загрози. Тому доцільно розрізняти два взаємопов'язаних види національної безпеки: внутрішню та зовнішню.

Внутрішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які розміщені в межах території держави і перебувають під її юрисдикцією. За цього виду безпеки масштаби, характер, спрямованість, інтенсивність, тривалість указаних загроз зумовлена внутрішніми чинниками, а їх нейтралізація (зниження рівня впливу на національну безпеку) визначаються переважно можливостями державної влади. Загрози внутрішній безпеці проявляються в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній).

Зовнішня безпека – це також міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які перебувають поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцією. Інакше кажучи, масштаби, характер, спрямованість, інтенсивність, тривалість указаних загроз зумовлені зовнішніми чинниками, а їх нейтралізація (зниження рівня впливу на національну безпеку) визначаються не тільки можливостями державної влади, а й архітектурою та спроможностями міжнародних структур безпеки, станом системи міжнародних відносин, місцем та роллю, яку відіграє в них держава. Загрози зовнішній безпеці можуть проявлятися в політичній, економічній, гуманітарній (духовній) сферах.

За сферами життєдіяльності суспільства та держави розрізняють: *державну, економічну, енергетичну, політичну, інформаційну, екологічну, воєнну безпеку*.

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено 9 сфер національної безпеки: зовнішньополітична; державної безпеки; воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону; внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна та інформаційна сфери. Саме в цих сферах проявляються загрози національним інтересам.